

билу важну на састав и каквоћу потомака. Она забрањује строго све облике сентименталног добротинства, који шкоде раси, а релно тражи прилику за добра дјела, која могу послужити као награда за губитак онога, што забрањује. Она доводи везу сродништаа до губитак и храбри ситно љубав и интерес за породицу и расу. Укратко сугеника је мужевна вјера пуна наде, која се обраћа најплеменитијим осјећајима наше природе“.

Др. Урош Кргл.

Штампарске погрешке

У 5. броју поткрале су нам се ове погрешке:

на стр. 271, ред 2. ово стоји „онет у дегенерацију“, а треба *ови дегенерацију*;
на стр. 271, ред 11. ово стоји „иа услед извјеђеног“, а треба *иа услед криво*
нагодљивог утицаја на них саме, него услед наслеђеног;
на стр. 272, ред 22. ово стоји „потенцирање“, а треба *интензивирање*;
на стр. 274, ред 14. ово стоји „патологика“, а треба *математика*.

Социјална средина у Босни.

I.

Најновија наука, изазвана развјетком друштва, социологија показује све мање, што их обично једна нова наука показује Борба метода, која је трајала дуго година и која још траје, најбоља је илустрација за то. Свака већа и специјалнија наука у неколико зависи од наука, које су ниже и генералније. Више је него извјесно, да свака наука која третира о човјеку, мора водити рачуна о резултатима биологије, као опште науке о животу, јер поријекло човјека то строго налаже. Психологија мора тачно да води преглед о свему, што биологија може пружити материјала о структури и функцији мозга и живчаног система. Исте тако сама биологија мора да се базира на физику и хемију, у колико оне давају обавјештења о стању материје у опште, и о специфичним супстанцијама у органским тијелима нарочито. Дакле свака поједиња наука служи наизмјенично као помаћно средство другој науци, али свака остаје за се аутохтона, служи се другим методама. Све до данас у социологији методи разних наука, које су биле у моди, владали су непемјенично, а да је она од те једностраности страдала, то је више него сигурно.

Мадел*) потпуно тачно истиче неке фазе у овој еволуцији социологије: „Има већ двадесет или тридесет година, социологија је изгледала патентом економиста, а они су имали о овој

*) La synergie sociale et. 330.

nauci ideju чудnovato usku. Ta uskost može se vidjeti po samoj definiciji, koja se davala političkoj ekonomiji: nauka o bogatstvu. Bogatstvo je bilo na putu da postane neka vrsta idola, kome se žrtvoвао човјек; његова продукција, искључиви циљ друštava, морала се је тјерати до максимума. Од прије неколико година социолошко поље постало је својина натуралиста; јаки покрет идеје произведен еволуционистичком хипотезом, имао је слог одјена у друштвеним наукама, и ове, по познатој ријечи Инолита Гена, отргну се од метафизичких спекулација, да се прикључе природним наукама. Више се не чују ријечи ронта и вриједност, слободна изијена и протекција, него изрази организам, селекција, борба за живот стално се понављају; бриге о наслеђу, атавизму укрштавању и повраћању тину постају доминантне; код вриједних ученика карактеристичнијих од учитеља, теорија постаје тиранска и свака разлика ишчежава између људских и животињских друштava. И у тој средини Тард подигао је глас и његов утицај изгледа да је одлучан против натуралистичкој злоупотреби, као што је био глас Ле Плеја против економске злоупотребе. Он пак увиђа једну просту ствар, т. ј. да људи нијесу антропосиди и да социјологија не смије да буде само проучавање географских или физиолошких фактора, него још и оних моралних јер утицај природе или наслеђа на једно друштво мање је него ли дјеловање личности што га састављају или других околних друштava“*). У главном социолошке теорије поназе садва гледишта: да карактер појава зависи о природи и карактеру друге врсте појава, или да су у вези с најесним карактерима истих појава, јер се ти карактери сматрају као главни, а други само као последице. Прва група истиче двије врсте одношаја у категоријама различних појава, одношаје аналогije или каузалности. И одатле настају оне многобројне теорије у друштву у његовом развиту, као социјална механика, јер се сматра друштвена појава идентична или аналогна појавама, које проучава физика или механика, или биолошкој појави (организам социјални) или психолошкој појави (теорије по којој постоји социјална свјест, као и индивидуална). Осим тога карактери друштвени могу се свести на ствари или на личности, према томе настају социогеографија, антропосоциологија и друштвени символизам. Из друге групе теорије, које тумаче опште карактере друштava по извесним врстама друштвених чињеница једно се јављају према чињеницама која се социјалне мор-

*) Прикладне књиге о овоме питању су: Bouglé: Qu'est-ce que la Sociologie et Les sciences sociales en Allemagne. Barth: Philosophie der Geschichte als Soziologie. Parante: Précis de Sociologie.

фелогичје која спаја карактере друштва са карактером његове структуре, друге опет као средиште друштвеног развитака постављају чињенице социјалне физиологије и према томе сада је главни фактор економски (хисторијски материјализам); сада опет морални и јуридички, или религиозни, или на посљетку научни (теорија Кантова по којој еволуција сазнања одређује друштвену еволуцију). Да су то све теорије и сувише једностране може се увидјети одмах, када човјек помисли на дуализам фактора, што дјелују кака на личност тако и на једно друштво. Ти фактори су прво физички, а друго психички; и занемарити једно у корист другог, значи предвидити основе друштвеног развитака. Третирати човјечје друштво са члато физичко-натуралистичнога гледишта, значи свијест човјека и друштвене цјелине свести искључиво под законе материје, а занемарити утицаје миљеа ставити ту исту свјест на једну транспедетну основу. За то је највећа потреба у посматрању друштвених еволуција, чувати се тих настраности. Различне силе могу да производе једнаке промјене, силе које се могу назвати природне или физичке, као раса, земља, сила, које се могу назвати психолошке, као потребе, осјећаји, укуси, идеја*).

За илустрацију потребно је навести само неколико примјера. Теорије расне у велико су доминирале историјом, којима се кушало доказати да разлике расне произвађају и социјалне различне форме. Али посматривши боље историју произлази, да код истих раса често пута владају различне друштвене форме, а код различних раса исте форме. То истина не значи, да раса не игра прилично важну улогу на друштвене облике, него да консеквенције расе често пута нијесу главне, доминирајуће. Исто тако, несумњиво је, да терен, утиче много на мноштво и организацију друштвених одношаја. Али ипак видимо да код различних терена развијају се слични друштвени одношаји и противно. Дјеловање материјалних потреба, које се у многима миђешаху са психолошким моментима, у човјечанској историји брло је велико. Густоћа друштвена зависи уско од начина производње. Да је та материјална страна од неоспорне важности, наван сваке је сумње, али велика је обмана у тој материјалној страни гледати једини и искључиви кључ друштвеног прогреса. По томе религија, умјетност и т. д. само су пратилице или боље да кажемо производи економскога миљеа. Исто то може се рећи о дјеловању моралних сила на душевне форме. Ми мислимо, да је и ово примјера до-

*) Види Bouglé Quest-ce que la sociologie?

voljno, da se donajme opravdanost za što širim i svestranijim osnovama u sociološkom ispitivanju. Glavno je konstatovati i odrediti društvene forme, i u koliko je moguće istražiti naj-savjesnije uticaje i faktore, koji su dopriniјели na tu forma-ciju, једанпут свршен посао у томе погледу, дужност је социологији, која претендује на име науке, да испитује конзеквенције тих друштвених форма и на послетку, да тражи и открива њихове узроке.

Код нас у Босни мало се или боље рећи нимало писало о тим формама друштвеним, а још се мање покушавало, да се раз-јасне појаве у нашем јавном животу, које су веома интересантне. Истина, код нас још није ништа темељно проучено, и, пр. немамо добрих монографија из историје, које су тако нужне за схва-тање социјалних одношаја. Та кривица можда није толико до-самих јавних радника, колико до помањкања писмених докуме-нта, јер Босна је и у томе погледу заостала иза других српских земаља. Многи догађаји и многе личности, више су легендарне, него ли историјски доказано чињенице. За то се мора човек чувити од генералисања у посматрању нашега социјалнога жи-вота, јер то доводи до лажних и сувише настраних закључака, као што је случај у закључцима у књијкици „Ми и тамо они“, писаном са научњачком претензијом, а у ствари у њој су само протурени политички назори једне ускогрудне и клерикалне странке, у форми антрополошких испитивања и недоказаних хи-сторијских чињеница. У томе правцу радили су још неки раде-ници, које мислимо није нужно спомињати. Као први озбиљан покушај, који се поставио на научним принципима, морамо спо-менути радове данашњег доцента на београдском универзитету г. др. Јевту Дедијера, који је са својом књијгом „Херцеговина“*), дао велики материјал за кретање и сесење херцеговачког станов-ништва, уједно изнио утицаје географских фактора на начин живота, и покушао да да психолошке особине Херцеговине. Г. Дедијер, крај онако обилног материјала, чувао се и сувише генералисања, што свакако одаје велику савјесност и солидност. Ми би свакако желели, да на том путу продужи, јер ће нам рас-тумачити многе ствари, до данас неразумљиве и непојмљиве. Он би нам могао најбоље показати, у колико су истините тврдње неких, да су Срби досељеници; јер баш из његове горе наведеног књијге проијазак, да је Херцеговина била главни резервоар за неке српско крајеве, као Босну, Липу и т. д. и по том се намеће само од себе питање, одакле је сама Херцеговина насељена, а

*) Издање Српске Краљевске Академије.

e tim bi se indirektno riješilo pitanje o doseljenshtvu. Ali nije ni to sve. Kretanja ili seljenja, koja su išla od juga na sjeveru, ili iz Hercegovine prema Bosni, koja su dokazana u mnogome ovim pozitivizacijama, povlače za sobom jednu zanimljivu pojavu, pojavu psihologije i mentaliteta usljed drugih geografskih prilika. Iz toga dalje proizilazi, da većina naših varoši naseljena je tim Hercegovcima, ali pri posmatranju našeg varoškog života, i najповршини посматрач долази до закључка, да наш грађански staleж не napreduje, većina porodica propada u drugom ili trećem koљenu materijalno i fiziološki. Jednom riječi degenerišu se, tako da je rijetkost kod nas, da se jedna porodica održi 100 godina. Koји су узроци тој дегенерацији? Да ли ту утичу само географски фактори, или томе придоносе посљедице некултурности: слабо породично васпитање, претјерани рад, слаба храна, необуздана и овемоћна жеља за обогашњем без бирања средстава. Или је можда прирођена неспособност нашој раси за живљење у вароши? Свакако веома занимљиво испитивање, а уједно и веома важно, јер од тога зависи не само политички живот него и економски. За то би веома добро дошла хронологија и стање наших старих породица а наравно, да би то најбоље и најцелисходније могли обрадити наши лијечници у штудијама, поткријепљеним статистичким подацима. Осим тога не би смјели заборавити на успоређивање живота и mentaliteta између богатих и сиромашних села и вароши, између кметовских селишта и села слободних сељака, између села једновјерских или вишевјерских, између села крај вароши и оних у забаченим крајевима, утицај густоће и ријеткости становништва, о солидарности и начину издржавања и т. д. Наравно да при томе не треба заборавити утицај традиције психопатолошке појаве, хигијенске и утицаје распрострањена заразних болести. Једном ријечи да упознамо наш друштвени живот, потребно је скупљање материјала; историјског, антрополошког, економског, психолошког, етнографског и социјалног географског. Јер у колико је социологија апстрактна, у толико је исто и практична наука, која служи јавним радницима као нужни материјал за њихово дјеловање. Свако питање, с којим се сусрећемо у животу треба да га посматрамо најприје с теоретске стране, јер само на тај начин привешћемо га у пракси до приближне савршености. Тако се ради у другим наукама, па мислимо да би тај начин користио и у јавном дјеловању, а специјално у политичком животу. Јер ми не треба да се варамо, често беспринципијелност у практичном раду, у политици, површност и брзо мијењање мишљења као одлика, свађа се на слабу теоријску спрему, на слабо поз-

navane nauka, koje su u stalnom napredovanju. Odlazeni u patrijarhalnim tradicijama, obrazovani na tuđim sveučilištima, bez нужног и благотворног дотицаја с дотичном културом, ми веома мало имамо способности, да себи створимо одређене и прецизне идеје, и да према тим идејама управљамо наш рад и наше дјеловање. Гамбетина ријеч: Једном дође дан када ће политика сведена на њезину праву улогу, представити бити средство умјетних интриганата, одбацивши нелојалне и одвратне маневре, искварени дух, и сву ону стратегију претварања и подземности, постати што мора да је, морална поука, изражај свих односаја између интереса, чиница и обичаја; када ће она улијевати поштовање како савјести тако и духу, и диктирати правна правила људским друштвима, много је удаљеније код нас него код осталих народа, јер за то је потребна висока морална и интелектуална култура, од које смо ми веома далеко. Код нас у Босни религиозни моменат игра велику улогу, и ту свакако лежи једна најинтересантнија појава у нашем друштву. Становници Босне и Херцеговине припадају несумњиво једној раси, али утицајем разних фактора, нужни прогрес националисања није извршен итди ће се у кратком времену извршити. Строго одијелене групе, које се ослањају на појединим вјерама и данас у суштини постоје, вјерски принцип остаје и на даље главна разлика између друштвених група, а ружна и главна основа нашег свеукупног живота. Свакако једна занимљива појава, када се узме у обзир, да она права религиозност није била особина Босанаца, као у онште цијелога српскога племена. Вјерске борбе у Босни у средијем вијеку биле су више последице политике, него ли унутарњег вјерскога нагона. Чемберлен у једној својој књизи*) на темељу дубоке религиозности српскога народа и тежње за црквеном аутономијом у средијем вијеку, види добар аргуменат за своју тврдњу, да су Срби по поријеклу Германци**). Гај аргуменат* нама изгледа и сувише слаб, јер не одговара хисторијским чињеницама. Јер ако је Француз из корјена антирелигиозан, Талијан религиозни спекулант, Германец дубок, Србин је, а особито Босанац површан и формалистичан. Борбе између двије хришћанске цркве у Босни, католичко и православне према босанске властели и већине грађанског сталежа на целам ради очувања њихових посједа, ва то је најбољи доказ. По знањану ових вјерских промјена произлази, да је религија била више средство, бар онах који су водили или представљали на-

*) Grundlage des XIX. Jahrhunderts.

**) То је исто тврдио Гупкович у чланцима у „Словенском Народу“.

rod, nego li pili. Jer znate bi bilo tешko protумачити крај овог формализма у религији, велики утицај, што га је тај формализам пронавео код Босанаца. Велика опречност рађала се током историје, јер су поједине религије биле условљене владајућим економским и социјалним приликама, или другим ријечима поједине религије представљале су поједине класе. И одатле се може разумјети, да ислам у Босни није ушло, да апсорбује шире слојеве народне и ако су језик, обичаји, погледи на свијет били скоро идентични, а који су касније под разним утицајима особито вјерским, дивергирали. Босанска властела и виђенији грађани, прешавши једном на ислам, задржала су сва права, која су им по средњовјековним установама припадала, и с тиме се се брзо ставили у опречност са нижим народним слојевима, који су представљали радничке, сељаке и т. д. Према томе хришћанска религија представљала је религију потиштених и бесправних, а ислам господујући елемент. „Борба за крет часни и слободу златну“ била је, по нашем мишљењу борба двију класа, заођењена вјерским рухом. Овим нећемо да кажемо, да је таки случај у свима народима, да економски фактор опредјелује у свима појавама друштвеним, него да се у Босни поред религиозног формализма, првакља и данашња религиозна нетрпљивост може у главном свести и протумачити овим социјалним разликама.

То се донекле показује у борби босанских Муслимана против превласти цариградске, и њихова тежња за што широм аутономијом Босне, у којој би они били главни и једини носници власти. Религијска заједница није их сметала, да се bune против свога врховног вјерског поглавице. Вјера дакле била је само извор, из које је произлазила власт, и тек касније дошла је до данашњега степена, фазе, у којој се данас налази. Једном изгубљен господујући обичај, вјера је настала нужна обрана како од кршћана, тако и од иновјерне владе, јер дугим традицијама увржана је код Муслимана идентификација вјере са државом. Код православног дијела народа, крај свих националних традиција и једнаког душевног менталитета, социјална страна највише избијала је на површину, њихова тежња за аутономијом, била је на првоме мјесту уперена против премоћи Муслимана и њиховог изванредног положаја, национална идеја није јасно долазила до свога изражаја, особито у средњој Босни и оној страни за Далмацију. Истина националне традиције било је у свима слојевима и на свима крајевима, али она није била задобила одређену форму. А то је потпуно разумљиво, када се помисли на ту околност, да је турска инвазија запријечила формисање нације, у оној емисији, иако се тај појам данас разумије. Католички елементи.

sudeći po nacima iz 16. i 17. stoljeća, većinom frañencima, osjeđali su se isto kao i pravoslavni, divergirane i u jednu ruku vjerska netrpeljivost nedavnoga je datuma, ali za to ipak moramo o toj divergenciji voditi ozbiljna računa, ako hoćemo da damo tajan pregled i taino stanje o danaišnim pojavama društvenim. Danas te tri vjerske grupe, kao smo već u naprijed istakla, čine zasebne cijeline, vode različinu politiku, a prema tome i taktiku. Najnoviji događaji sporazuma, ne treba da nas varaју, mentaliteti svih triју grupa, razlićni su, i za izravnane tih mentaliteta potreban je još dugi niz godina. Za to će naša zadaća biti, da u glavnim crtama karakterišemo i ova tri tipa, koji proizlaze iz razlićnih sredina, iako једne nacije, naravno, da je za karakterisaња ovih tipova нужно mnogo nečega potražiti u prošlosti, јер она нам u veliko potpomogne, da razumijemo neke појаве, koje u другом свијету vriјede kao anahronični. Danaišnje stanje продужење је staroga. Okupacija је samo u неколико намјенила неке одношаје, и створила неке друге.

Risto Radulović.